

BÓNIS FERENC

*Egy magyar karmester a XX. századból**Emléksorok Ferencsik Jánosról*

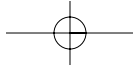
kik ismertük őt, nehezen hisszük el, hogy nagy karmesterünk, *Ferencsik János* halála óta immár negyed század telt el. Azóta azonban – 1984. június 12. óta – a zenebarátoknak új nemzedéke nőtt fel e honban, mely már csak hírből ismeri Ferencsiket – vagy abból sem. A zene világában semmi nem oly múlandó, mint az előadóművész híre-neve.

Életének utolsó három évtizedében Ferencsik János valóságos intézménye volt zenei életünknek. Folytatója annak a karmesteri vonulatnak, mely Erkel Ferencről és Erkel Sándortól Kerner Istvánig és Dohnányi Ernőig ívelt. Egyik kialakító mestere volt a Bartók- és Kodály-művek előadói hagyományának, összekötő kapocs muzsikusok és zenebarátok három nemzedéke között.

Bizonyos kényszerű megszakítással ötvenhét éven át működött az Operaházban: kezdetben korrepetitorként, később karmesterként, végül főzeneigazgatói rangban. 1952-től haláláig, tehát harminckét éven át, betöltötte a hazai koncertélet legfőbb posztját is: főzeneigazgatója volt a mai Nemzeti Filharmonikusok elődjének, a Magyar Állami Hangversenyzenekarnak.

Született karmester volt – mert itt a *zenei tehettség* egymagában nem elég: a *karmesterségre* születni kell. Maga mesélte e megemlékezés írójának, hogy első operaházi vezénylése után egy öreg nagybőgős így kiáltott fel: „ez a fiú karmesteri pálcával a kezében jött a világra!” Legelső fényképén, mely hároméves korában készülhetett, szúrós szemű, nagy fülű, magabiztos kisfiú látható. Bal kezében játékkarika, jobbában karikahajtó bot: mintha dirigensi pálca volna. A felnőttek kérdésére, hogy „mi lesz, ha nagy lesz?” azt válaszolta, hogy „mérges karmester” lesz. Ennek előzménye az a szabadtéri koncert, melyet a kisfiú a Bástya sétányon hallott. Ezt követően, családi közreműködéssel, „karmestert” játszott. A családtagoknak le kellett ülniük, ő maga sámlira állt, meghajolt, majd hátat fordított a közönségnek és vezényelni kezdett. Maga volt a zenekar is, a karmester is. A tapsot, a sámlit tetejéről, udvarias meghajlással nyugtázta.

Tény, hogy Ferencsik, élete végéig, szívesen és kiválóan dirigálta a katonazenekarok műsorát: indulókat, táncokat, nyitányokat. Kisfiú korától rendszeres zenei tanulmányokat folytatott. Először hegedülni tanult, de gimnazistaként a „hangszerek királynője”, az orgona keltette fel érdeklődését. A krisztinavárosi plébániatemplom kántora felfigyelt rá és tanítani kezdte összhangzattanra meg orgonajátéokra. És egyre gyakrabban megengedte neki, hogy misén, esküvőn és más alkalmakkor helyettesítse. 1920. május 31-én a krisztinavárosi templom volt a színhelye a tizenhárom éves muzsikus első meghirdetett fellépésének: „Az orgo-

nánál Ferencsik János III. osztályos gimnáziumi tanuló” – hirdette a templom kapuján a máig megmaradt műsorlap.

Egy idő után a krisztinavárosi kántor úgy érezte: a fiúnak nála alaposabb mesterre volna szüksége. Elvitte hát a Nemzeti Zenedébe Sugár Viktor professzorhoz. A fiú először Bach-művet játszott, majd improvizált. A tanár szó nélkül bement az irodába és beíratta Ferencsiket növendékei közé. Lajtha László is felvette zeneszerzés-tanítványának. Zeneszerző nem lett ugyan, de a szakma megtanulható részét megtanulta.

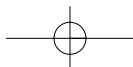
Orgonatanára, Sugár Viktor, karmesterként is működött: ő volt a Mátyás-templom karnagya (mint ilyen, ő mutatta be Kodály *Budavári Te Deumát*); emellett, még a néma film korában, a legnagyobb budapesti mozi zenekarát is dirigálta. Egy szép napon odavette tehetséges tanítványát a mozi-zenekarba, második harmónium-játékosnak. Ez korántsem volt egyszerű munka. Az egyes filmjelenetek zenéjét a karmester maga állította össze. A lovaglójelenethez lovas zenét játszottak, de ha a szerelmespár megjelent a vásznon, tüstént abba kellett hagyniuk a vágózást, és átváltani szerelmes muzsikára. Másfajta, hasznos tapasztalatokat lehetett gyűjteni a szalonzenekari játék során. Ha nem volt fuvolás: szólamát a harmóniumos játszotta. Ha hiányzott a klarinétos, akkor azt is. Megint másfajta tapasztalatszerzést jelentett az énekesek kísérése. Velük együttműködve megismerte az operairodalmat. Értett a vonósjátékhoz, kiválóan orgonált és zongorázott, elsajátította a zeneszerzés technikáját és jó hangszerelő is volt. 1927 őszén ennyi jótulajdonság elegendő volt ahhoz, hogy felvegyék a M. kir. Operaházba – próbaidős díjtalan gyakornoknak. E minősítés mindhárom szavát szigorúan betartották. Egy év múlva Radnai Miklós igazgató véglegesítette: attól fogva fizetést is kapott.

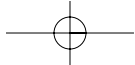
Továbbtanulni is módja volt, hiszen 1930 táján olyan karmesterek muzsikáltak Budapesten, mint Erich Kleiber, Bruno Walter, Otto Klemperer, Wilhelm Furtwängler. Ferencsik meghallgatta minden próbájukat, és teleírta partitúráit a hallásélmény hasznosítható tanulságaival.

1930-ban ő maga is felléphetett az Operaház karmesteri pulpitusára: Rimszkij-Korszakov balettjét, a *Seherezádét* vezényelte. Első operája pedig a *Jancsi és Juliska* volt, Humperdinck műve.

Toscaninit hallva elhatározta: tőle is tanulni fog. 1930-ban és a következő esztendőben Bayreuthba szerződött korrepetitornak, hogy Wagner Festspielhausában jelen lehessen az olasz mester *Tannhäuser*-, *Tristan*- és *Parsifal*-próbáin. Ezeket hallva rádöbbsent: a remekművek partitúrájában a kifejezésnek végtelen lehetőségei rejlenek; ezek érvényre juttatása egyszerre követelt zsarnoki önkényt (szereplőtársaival szemben) és alázatos szolgálatot (a mű iránt). 1931 nyarának életre szóló élménye visszhangzott Ferencsik életének utolsó diadalában, a *Parsifal* 1983-as felújításában.

Toscanini mellett két másik karmestert tekintett még mesterének: Fritz Buscht és Erich Kleibert. Busch Beethoven *Fidelio*ja felé egyengette fiatalabb kollegája útját, aki Kleiberrel viszont Schubert zenéjéről konzultált. „Egyszer el kellett vezé-

nyelnem valamelyik külföldi turnémon Schubert nagy *C-dúr szimfóniáját*” – emlékezett Ferencsik. „Kleiber akkor Bécsben volt és én is Bécsben voltam; felhívtam, hogy szeretnék vele beszélni. Őszintén megmondtam, hogy vacog a fogam, amiért ezt a művet a saját zenekarommal külföldre kell vinnem. Mire Kleiber, partitúrával a kezében, egy óra hosszat magyarázta Schubert nagy *C-dúr szimfóniáját*.” A fiatal operakarmester pályáját eleinte beugrások, helyettesítések alakították: Poldini Ede operája, a *Csavargó és királykisasszony*, majd Rossini remeke, a *Sevillai borbély*. Aztán egy balett Liszt művei nyomán: a *Pesti karnevál*. Igazi, nagy feladatot Mozart műve, a *Don Giovanni* jelentett. A felújítás első négy előadását Hans Knappertsbusch dirigálta – a többit Ferencsik. 1931-ben „megörökölte” a nálunk letelepedett olasz maestrótól, Sergio Failonitól, Puccini *Bobéméletét*. Aztán felújította Kacsóh Pongrác daljátékát, a *János vitézt*.

Első hangversenye évében, 1932-ben került közelebbi kapcsolatba Kodály Zoltánnal. A *Székelly fonó* ősbemutatójára készültek Failoni vezényletével; a korrepetitor Ferencsik volt. Kapcsolatukat a *Háry János* debreceni szabadtéri előadása erősítette meg, melyet Ferencsik vezényelt. Koncertjein egyre gyakrabban dirigálta Kodály műveit. Próbáira meghívta a zeneszerzőt; az ő útmutatásával teremtette meg egyes műveknek máig érvényes előadási tradícióját. A *Székelly fonót* utóbb szintúgy „megörökölte” Failonitól: e műből rádió- és hanglezefelvételt is készített.

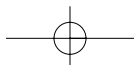
Bartók Bélával is személyes kapcsolatban állt. 1935-ben ő dirigálta a tizenhat éves betiltás után újra színpadra vitt táncjáték, a *Fából faragott királyfi* felújítását. Előtte alaposan átvette a művet a zeneszerzővel.

Ferencsik nevéhez fűződik Bartók életének egyik szomorú-felemelő epizódja is: az 1940. októberi búcsúkoncert vezénylese. Ezen a hangversenyen, amerikai útjuk előtt, Bartók Béla és felesége, Pásztor Ditta, ünnepélyes búcsút vett a zeneakadémiai közönségtől. Senki nem sejtette még, hogy a zeneszerző soha nem látja viszont hazáját.

A magyar zene előadását Ferencsik János itthon is, a nagyvilágban is szolgálatnak tekintette. És nemcsak a klasszikus magyar mesterek – Liszt, Erkel és Mosonyi, Weiner és Lajtha, Bartók és Kodály – műveinek megszólaltatását. Ha kortársait és a nála fiatalabbakat tűzte műsorára: épp az ő neve adott hitelt a zeneszerzőknek, az új iránt bizalmatlan vagy bizonytalan hallgatók szemében. Mert tudták, hogy Ferencsik csak azt vállalja, amit jó ügynek tart.

E tekintetben elment a számára még követhető zene végső határáig. Íme, azok a magyar zeneszerzők, akiknek egy vagy több műve Ferencsik vezényletével szólalt meg első ízben: Balassa Sándor, Bozay Attila, Durkó Zsolt, Farkas Ferenc, Járdányi Pál, Kadosa Pál, Kósa György, Lajtha László, Ligeti György, Maros Rudolf, Mihály András, Polgár Tibor, Ránki György, Sárai Tibor, Sugár Rezső, Szabó Ferenc, Szervánszky Endre, Szöllősy András, Takács Jenő, Veress Sándor, Vécsey Jenő, Viski János, Zádor Jenő. Kis magyar zenetörténet a XX. századból!

1945 után hatalmas részt vállalt a romos Magyarország szellemi újjáépítésében. Ott volt az újjáéledt Operaház első művészi munkásai között – de ő alapította az

új Magyar Rádió szimfonikus zenekarát is. Mert Budapest ostroma idején négy hónapra elnémult a műszaki felszerelésétől megfosztott Rádió. 1945. május 1-jén szólalt meg újra: Beethoven szabadsághimnuszával, a *III. Leonóra-nyitánnyal*, Ferencsik vezényletével.

1946-tól világkarrier lehetősége csillant fel előtte: rendszeresen dirigált Bécsben, de Svédországban, Franciaországban, Itáliában is. 1950-ben azonban, mint oly sok pályatársa előtt, őelőtte is bezárultak Magyarország határai. Mire újra eljutott Nyugat-Európába: elmúlt ötven éves. A művészpálya kimaradt állomásai az ő számára sem voltak pótolhatók.

Életének utolsó másfél évtizede, mindazonáltal, sokféle kárpótlást nyújtott számára itthon is, a nemzetközi zeneéletben is. Magyarországon fontos premerek fűződtek nevéhez: Debussy *Pelléas és Mélisande*-jének felújítása, Alban Berg *Wozzeck*-jének, Janaček *Kátya Kabanovájának* bemutatása, hazai Kodály-, Britten- és Schönberg-premiererek.

Világjáró muzsikusként volt, aki a nagyvilágra nyitott ablakot magyar hallgatóinak, és a magyar kultúrára a nagyvilág zenebarátainak. Büszke volt rá, hogy a franciák elismerték, mint nagy Debussy-dirigénst, a németek mint Beethoven és Wagner hiteles tolmácsolóját, a bécsiek mint autentikus Johann Strauss-karmestert.

Minden műnek a gyökeréig hatolt; elképzeléseit páratlanul virtuóz, önmagában is esztétikai élményt jelentő karmesteri technikával tudta kifejezésre juttatni. Tolmácsolásának varázsos ereje volt: közepes képességű zenekarokkal is a maximumot produkálta – legalábbis annak illúzióját tudta kelteni.

Sokszor támadt rá fenyegető, súlyos betegség; erős szervezete sokáig dacolt velük. Utolsó nagy fellebbanása Wagner *Parsifálj*-ának bemutatászámba menő felújítása volt az Erkel Színházban, 1983 februárjában. Szép és felemelő búcsú volt: búcsú az élettől, búcsú a művészettől.

Virágos rét